

fint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane est eundem, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror: ubi enim melius uti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulsus sumus ad philosophicas scriptiones, verum etiam lacesti. In quo quantum ceteris profuturi sumus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusis molestiis, alia nulla potuit inveniri levatio.

NATURA DEORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Totus hic liber trifariam dispartitur: Parte prima, ad caput usque 8, Cicero nonnulla praeimit, quibus toti operi veluti proludit. Parte secunda, quae capite 20. clauditur, Vellejus Epicureus philosophus, rejectis aliorum philosophorum opinionibus, Epicuri de Deo placita in medium affert, & magnifice commendat. Tertia denique parte, quae reliquo libro continetur, totam Epicuri de Deorum natura doctrinam a Vellejo expositam Corta ex Academia philosophus evertit. PETRUS LESCALOPERIUS.

I.

UM multae res in philosophia nequaquam factis adhuc explicatae sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras) & perobscura quaestio est de natura deorum: quae & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variae sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes

Tom. II.

natura, simul elucesceret mentis humanae ratio. Vide Tusc. I. 26. 27. Similiter Varro apud Augustin. C. D. VII. 15. Hinc liquet a scopo profusius aberrasse M. A. Murrium, qui agnitionem animi rescribentem, uti docet etiam Adr. Turnebus Advers. xiv. 14. Davisius. Dudum priusquam Davisiana legerem, in ea sententia eram, agnitionem animi illam esse, quae cognoscitur animus, non quae cognoscitur. Qui sic intelligunt, quasi dicat Cicero eam quaestionem esse cognitum pulcherrimam,

sententia, ut magno² argumento esse debeat, causam, id est principium philosophiæ, esse scientiam: prudenterque Academicos

rimam, nullo exemplo probant, sed nec probare, opinor, possunt, quod agnitio animi actionem designat, qua cognoscit animus. Deinde non de nihilo est, extrare hoc quoque unde perspicitur quid sentierit de animi natura Cicero. Illis quæ Davus firmantia sua sententia adhibuit, possunt hæc addi Ciceronis ipsius testimonia. Somnio Scip. cap. 8. ita loquentem facit Africarium: *deum te igitur scio esse, si quidem deus est, qui manentibus, qui providet &c.* De Univ. 8. *Ani suum igitur cum ille procreator mundi deus ex sua mente & divinitate genuisset, &c.* De Divin. 1. 49. *A natura deorum, ut doctissimi, sapientissimisque placuit, haustus animos & liberos habemus.* Qui locus ad hujus, qui in manibus est, declarandam sententiam pene factus videtur. Tusculan. V. 13. *Humanus autem animus acceptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, comparari potest.* Adde eundem, Tuscul. I. 23. *& de Legib. I. 22.* nec non Sallustianum, *Cæcilium. cap. 2.* Dixerat pridem Aristoteles, referente Sexto Empirico, *advers. Mathematica. p. 312.* deum esse aliquid quod ex se simile sit anima. *Ἐστὶν τι θεῶν, τὸ ὅμοιον ἐστὶν τῷ ψυχῆ.* Quod non adeo mirabitur, qui meminertit consensisse quosdam philosophos, ut canit Virgilius *Georg. IV. 220.* *esse apibus partem divinitatis mentis, &c.* Quin S. Augustinus *I. de Beata Vita, n. 4.* ubi de anima loquitur, id est, inquit, *unam, in rebus proximum Deo.* Baherius.

2 Ut magno argumento esse debeat causam, &c. | Hunc locum docti aliquot viri putant mutuum ac laceram, partim corruptum. Ego suum cuique iudicium liberum, ut patet, relinquam: sed non dubitabo profiteri, mihi videtur integrum esse, & explicari posse. Hoc idem enim dicit, opinor, Cicero, cap. 2. *Ἐστὶν ἄρα θεῶν τὸ ὅμοιον τῷ ἀνθρώπῳ ἰσχυροτέρως, ὡς ἂν ἡμετέροις μοῖσιν ὄντων.* Id est, itaque si, propterea quod suggerent inscientiam, philosophati sunt: perspicuum est, eos, eo ut sciverint, scientiam persecutor esse, non utilitatis aliquid querere. Illa Aristoteles, hæc Cicero: *causa, id est, principium, philosophiæ est scientia; id est, homines ingenio excellentes scientia causa philosophati sunt:*

hoc est scientia, ut finis, cuius gratia querere coeperunt naturam rerum, impulit eos, ut philosopharentur. Ita scientia, & principium & finis est philosophiæ; finis, quia eius causa philosophati sunt homines; principium, quia impulit & commovit eos ad philosophandum. Lambinus.

Ut magno argumento esse debeat prudenter Academicos a rebus incertis assensionem cohibuisse? Ita legitur hic locus in Mf. cum in alius sit, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam, prudenterque Academicos a rebus &c. Ursinus.

Causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam | Nisi enim scientia nobis amor a natura esset insitus, non erat causa, cur philosopharemur. Scientiam autem philosophiæ causam & originem esse, inde cognoscitur, quod de natura deorum non modo variæ sunt doctissimorum hominum opiniones, verum etiam discrepantes; cuius rei causa est scientia cupiditas. Cur autem nonnulli hanc lectionem adeo non probaverint, ut corruptum exemplar sequi maluerint, non intelligo; nisi si ea, quæ in suo libro Mf. non videt, ex ingenio & conjectura esse omnia in animum induxerint. P. Manutius.

Quid est, quod (Tullius) ait causam, id est, principium philosophiæ esse scientiam? Conveni aliquando qui hinc abesse nescio quid putaret, & aliquid suppleret; in contrariumque sensum converteret, & inscientiam inscientissime legeret. Ego scientiam defendo, & existimo significari veram philosophiam non in hominum philosophorum discrepantibus opinionibus positam, & constitutam esse; sed in scientia, certæque cognitione, & sine ea esse non posse. Nam tanta iacet eos varietas & dissentio est, ut appareat sine certa quadam scientia philosophiam extare non posse, nec philosophos eam esse artem consecutos, cuius nomine vocantur. Itaque cum a scientia abint, ad quam etiam perveniri Academicis non posse dicunt, & cum in tanta dissensione constituti sint, ut quidam ineptissimas sententias de diis immortalibus ferant, tanta varietas magnum argumentum habet, sine scientia, verique cognitione, & comprehensione philosophiam

etc

micos a rebus incertis assensionem cohibuisse. Quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indimicum?

Tom. II.

S s f

esse non posse, & eos a philosophia, qui opinionibus nitantur, plurimum distare: vel potius dicit omnes ad scientiam pervenire conari, & ad eam omni studio eniti, sed cum diversa sentiant, merito Academicos sententiam sustinere suam; ne tenere assentiantur. Nam temerarium esset, incognito salvo assentiri. Turnebus, *Advers. XIV. 14.*

Vexatus hic locus a multis multorum quoque vexavit ingenia: itaque admodum varie & lexitatus, & expositus est. Aldus Manutius ita legit: *Ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse inscientiam.* Quam scienter, scientium virorum eorum iudicium. Certe solus ita legit: & deridicule a Turnebo, sed presso nomine, accipitur, ut paulo ante in ipsa Turnebi interpretatione audivimus. Codex Palatinus tertius scientiam mutat in sententiam: aliter alii legunt: nonnulli (quod factio facillimum est) totum locum expungunt, quippe quem spurium, & alienum putant: sed id sola difficultas explicandæ sententiæ persuasit, quæ gnavis interpretibus declinanda nunquam est. Itaque & totum locum, & vulgatum totius loci lectionem retineo, atque ita explico: *causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam,* quam scilicet omnes appetunt; quasi diceret: *De deorum natura sic inter se philosophi dissentiant, ut inde certo colligi videatur hoc primum, nempe id totum philosophandi genus atque institutum, nec non varias philosophorum sectas ex eo scientiæ appetitu, qui omnibus inatus est, profectus esse: dum enim quisque scire avert, suoque ingenio plurimum tribuit, novæ cuiuspiam stellæ, ut ajunt, novi orbis inventionem sibi appromittens, factum est ut abierint in diversa philosophi, sedique sint in variis opinantium classes. Ac quemadmodum in fluminibus ulvenit, ut precipites aquas obiectus obex, & acuta moles multiplices in rivis, alveisque scindat: ita plerumque fit in hominibus, ad veri investigationem magna contentione, conferuntque properantibus, ut eos prærupti quidam scopuli disjiciant ab communi tramite, & suam quemque sentiam diversum inire cogant. Sed & alterum indidem colligitur, prudenter fecisse Academicos, qui tam incertis opinionibus assensionem minime dederint. Lescap.*

Non longe ab initio libri primi de *Natura Deorum* lacuna hæc pridem notata est. Nempe in ipso exordio totius disputationis, quod est ejusmodi: *Cum multa res in philosophia æquomodum satis adhibeantur, tum perspicillitas, Breve quod ut minime ignoras, & perobscura quæstio est de natura deorum, qua & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse scientiam: prudenterque Academicos a rebus incertis assensionem cohibuisse.* Mutillum, inquam, esse hunc locum, præter Lambini auctoritatem, qui hunc ut corruptum asterisco novavit, sententiæ ipsius absurditas cogit ferri. Quod miror Manutium non vidisse, neque Manutio majorem Turnebum, qui hanc lectionem tenetur. At enim vero non video, quo sensu scientia causa & principium philosophiæ dici possit. Nam esse exitum & finem palam est. Omnes quippe hoc consilio ad philosophandum accedunt, ut sedula perquisitione causam, alicuius rei sive effectus naturam penetrent, quod scientia est munus, comprehendant. Cæterum quam certum est hunc contextum esse huiusmodi, tam difficile arbitrator, quæ desunt supplere. Id quidem meiorum librorum ope plane præfari potest, si extarent. An autem extant, me latet. Interea vero quid mihi nunc de supplenda hac lacuna in mentem veniat, dicam. Ita mihi videor hanc posse supplere. Post hæc verba: *ut magno esse argumento debeat, causam, id est, principium philosophiæ & suppleo, [ab amore quidem scientiæ esse ductum, suam tamen non esse] scientiam.* Plana & dilucida hoc modo sententia est. Præfatur primum dilectum esse questionem de natura deorum, idque intelligi ex varietate opinionum, & dissentiu philosophorum circa hanc questionem. Ex quo inferri omnes studio quidem & amore scientiæ impelli ad philosophandum; quod idem est atque hunc amorem esse causam & principium philosophiæ: non tamen hujus finem esse scientiam. Non enim finis scientiæ, si ad eam nemo pervenit. Quippe hoc finis differet a scopo, quod ad scopum sufficit animi destinatio & consilium, finis, nisi operis

eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque sedibus, & actione vitæ multa dicuntur: deque his summa philosophorum dissensione certatur. Quod vero maxime rem causamque continet, est, utrum nihil

sententiæ hujus explicatione industriam: nisi tres omnino, quibus, cum Gallice scripserint, non erat hic locus. Primus est Mathurinus Veyferius *De la Croix*, qui hujus nominis inversione dicit voluit *Alceger*, in volumine cui titulus, *Nouvelles de la Republique des Lettres, Avril, 1702*. Alter, Petrus Belius, in Epistolis. Tertius denique, anonymus Diatribæ auctor, quæ legitur in Trivulsiensi, quod vocant, Diario, art. 115. Decemb. 1730. Is est Carolus Bosius, & Soc. Jesta, vir non una laude insignis: cujus primam partem tractatio humanarum literarum; adultam divinarum; maturam prudentia rerum gerendarum illustravit primum in Gallia, nunc Romæ. Cui ego, pro benevolentia constantia, cum debeam plurimum, hoc saltem rependo, ut honoris causa nomen. *Olivetus*.

3. *Quid est enim temeritate fortius?*] Aut hic *fortius* in malam partem est accipiendum, quasi violentius: qua significatione hanc vocem alibi non memini me legisse; aut pro *fortius* corrigendum *sedius*, quod affirmare sine ventis exemplaribus non audeo. P. Manutius. *Temeritate turpius*. Veneti, *fortius*, quod certe congruere non videtur. Suspiciari tamen aliquis possit, in archetypo spurcius fuisse. *Camerarius*. *Temeritate turpius*. Vel hoc modo legendum, quo modo conjecit & Manutius: *quid enim temeritate turpius?* quantumvis licet reclamant codices, quos vidi, omnes. Neque hæc scriptura ferri ullo modo potest, quicquid commississent & proferant studio si antiquitatis homines, ipseque adeo Turnebus; nam, ut idem alibi fatetur, omni antiquitatis situ, carie, & putore potentior est ratio & veritas. *Lambinus*. *Temeritate turpius*. Sic olim dedit A. censius: quam lectionem ratam faciunt Pal. tert. & Elienfi. lib. 1. de Divin. cap. 4. *Cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorque turpis est*, similis extat alter Acad. 1. 12. *Temeritas tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur; neque hoc quicquam esse turpius, quam cognitioni & perceptioni assensionem* (malum cum Turnebo assensionem)

approbationemque præcurvere. Pariter lib. 2. 20. *Pro veris probare falsa turpissimum est*. Vide & cap. 36. *Vulg. fortius*; a cujus partibus stat Adr. Turnebus *Advers.* xiv. 14. Vir linguæ Latinæ peritissimus J. F. Gronovius Observ. l. 2. 2. præfate negat *fortius* in malam partem sumi posse; veterem tamen lectionem propugnat, & in præcedente ablativo vim instrumenti esse censet, ut dicit Cicero: *Quid est per temeritatem fortius, seu quid juret quancunque causam temeritas?* Sed in hac interpretatione nihil est præfidii: talis enim interrogatio nimis est opaca, eodemque redit ac si quæreretur, quid sit per vitium laudabilis, aut per stultitiam sapientius. *Drovisus*.

4. *Theodorus Cyrenaicus*] Hic menda est, est levis, nihilominus tollenda. *Cyrenaicus* scilicet philosophicæ titulus est, in qua licet aliquandiu Theodorus hic fuerit, non perseveravit tamen: novam ipse ac propriam architectatus, uti narrat Diogenes Laertius, lib. II. Deinde locus hic non erat indicandus Theodori scilicet, sed patriæ; ut in Diagona fecit Cicero. Proinde legendum, *Theodorus Cyrenæus*, Buhertus. *Cyrenaicus*. Hac forma, quam præstant M. s. sæpius utitur Cicero. Sic Tusc. l. 34. *Et quidem hoc a Cyrenæico Hegesila s. optime disputatur*. Et V. 38. *Illud Antipatri Cyrenæici*... Joannes item Stobæus, Serm. II. *Θεόδωρος ἡ Κυρηναῖος*. *Theodorus ille Cyrenæicus*. Davivius. Hæc frustra opponit Davivius. Nam & Antipater & Hegesila appellari potuerunt *Cyrenæici*, ut qui Cyrenæicam sequebantur sectam Aristippi, in qua cum fuisset Theodorus, ut animadverti, eodem insigniri titulo poterat; quemadmodum est insignitus a Stobæo; si modo in voce *Κυρηναῖος* vitium non est. At Cicero, neque ignarus Theodorum, propria sibi coniectura familia, discessisse ab Aristippo, & in scribendo præter ceteros accuratus, cur eum, quem alibi *Cyrenæum* appellavit, hic diceret *Cyrenæicum*? præsertim cum altero conjunctum philosopho, cujus patriam nominat. Ut ergo scripsit, *Diagonas Melius*, creditibile est scripsisse quoque *Theodorus Cyrenæus*. Buhertus.

hil agant, nihil moliantur; omni curatione & administratione rerum vacent: an contra ab his & a principio omnia facta & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur atque moveantur. In primisque magna dissensio est; eaque nisi judicetur, in summo errore necesse est homines atque in maximarum rerum ignoratione versari.

II. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procuracionem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii nec possunt nos juvare, nec volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec est quod ab his ad hominum vitam permanere possit: quid est, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem factæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem & religionem tolli necesse est: quibus sublatis perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an, pietate adversus deos sublata, fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus, justitia, tollatur.

Sunt autem alii philosophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari & regi censent: neque vero id solum, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli & provideri. Nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempestates, ac tempora varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, a diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quæ dicuntur in his libris, colligunt, quæ talia sunt, ut ea ipsa dii immortales ad usum hominum fabricati pæne videantur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non locordes ad veri investigandi cupiditatem. Res enim nulla est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissident. Quorum opiniones cum tam variae sint, tamque inter se dissidentes:

tes: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una vera sit.

III. Qua quidem in causa & benevolos objurgatores placare, & invidios vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse poeniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam qui admonent amice, docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse gaudeo de libris nostris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset: partim, quid quaque de re certi habere-mus, seire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæque disciplinæ & jam pridem relictae patrociniū necopinatum a nobis esse susceptum. Nos autem nec subito cepimus philosophari: nec mediocrem a primo tempore ætatis in eo studio operam curamque consumpsimus, & cum minime videbamus, tum maxime philosophabamur. Quod & orationes declarant, refertæ philosophorum sententiis; & doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, a quibus instituti sumus. Et, si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & privatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit.

IV. Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam sero literis mandaremus, nihil est, quod expedire tam facile possumus. Nam cum otio langueremus, & is esset reipublicæ status, ut eam⁵ unius consilio atque cura gubernari necesse esset, primum ipsius reipublicæ causa philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus & ad laudem civitatis, res tam graves, tamque præclaras Latinis etiam literis contineri. Eoque me minus instituti mei poenitet, quod facile sentio, quam multo-

rum

⁵ Unius consilio] Julii Cæsaris, qui, de-
victo Pompejo, summam Remp. tenebat.

rum non modo discendi, sed etiam scribendi studia commoverim. Complures enim Græcis institutionibus eruditi ea, quæ didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quod illa, quæ a Græcis accepissent, Latine dici posse didicerent. Quo in genere tantum profecisse videmur, ut a Græcis ne verborum quidem copia vinceremur.

Hortata etiam est, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo⁶, fortunæ magna & gravi commota injuria. Cujus si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. Ea vero ipsa nulla ratione melius frui potui, quam si me non modo ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes atque omnia membra tum facillime noscuntur, cum totæ quæstiones scribendo explicantur. Est enim admirabilis quædam continuatio seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ colligatæque videantur.

V. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosus id faciunt, quam necesse est. Non enim tam auctoritatis in disputando, quam rationis momenta quærenda sunt. Quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Definunt enim suum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, *Ipsæ dixit*. Ipse autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeat auctoritas.

Qui autem mirantur, nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec vero desertarum relictarumque rerum patrociniū suscepi-mus. Non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt: sed

⁶ Animi ægritudo, fortuna magna & gravi ait, ita esset Reip. status, ut eam unius con-
commota injuria] Non intelligit mororem sicut arque cura gubernari necesse esset. Vult
ex obitu patriæ libertatis natum, ut falso dolorem, quem ex morte Tulliz suæ gra-
putant Aldus nepos & Pet. Lescaloperius; viximum concepit. Utramque rationem con-
eam enim causam supra memorarat; cum junctim recenset Acad. I. 3. Idem.

sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi, nullamque rem aperte iudicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcefila, confirmata a Carneade, usque ad nostram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere magnum est: quanto majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, & contra omnes philosophos & pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ tamque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor: secutum esse præ me fero. Nec ramen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Dictum est omnino hac de re alio loco ⁷ diligentius: sed quia nimis indociles quidam tardique sunt, admonendi videntur sæpius. Non enim fumus ii, quibus nihil verum esse videatur: sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa iudicandi & assentiendi nota. Ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia visum ⁸ haberent quandam insignem & illustrem, his sapientis vita regeretur.

VI. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. Quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ sit earum vera, iudicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum sit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis,

*Pro deum, popularium omnium, omnium adolescentium,
Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem:
non levissima de re, ut queritur ille,*

Fieri in civitate facinora capitalia:

Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

sed

⁷ Alio loco] Vide Lucullo, cap. 31. & Offic. II. 2. & tenamus hoc verbum quidem. Acad. I. 12. Vide & Acad. II. 31. Dicitur autem & ⁸ Quis visum haberent] Quam ille (Zeno) quæritio, nos visum appellamus licet,

sed ut adsint, cognoscant, animadvertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, iurejurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque solemnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. Hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem referenda sunt. Profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio.

Quod cum sæpe alias, tum maxime animadverti, cum apud G. Cottam, familiarem meum, accurate sane & diligenter de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cum feriis Latinis ad eum ipsius rogatu accessitque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Vellejo senatore disputantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportune, inquit, venis. Oritur enim mihi magna de re altercatio cum Vellejo: cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse.

VII. Atqui mihi quoque videor, inquam, venisse, ut dicis, opportune. Tres enim trium disciplinarum principes convenistis. M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur; nihil est, quod Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare. Quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. Egone? inquit ille: miror, Antiochum hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta a commodis non nomine, sed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui honesta commiscerent cum commodis, ut ea inter se magnitudine & quasi gradibus, non genere differrent. Hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hæc alias: nunc quod cœpimus, si videtur.

Mihi vero, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui inter-

Tom. II.

T t t

venit,

venit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. Quæ cum mihi videretur perobscura, ut semper videri solet; Epicuri ex Vellejo scilicet sententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cœperas. Repeating vero. Quamquam non mihi, sed tibi hic venit adiutor. Ambo enim, inquit ardens, ab eodem Philone nihil scire, didicistis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo existimes, me adiutorem huic venisse, sed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla ejusmodi adstrictum necessitate, ut mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia.

VIII. Tum Vellejus fidenter sane, ut solent isti, nihil tam verens quam ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri¹⁰ intermundiis descendisset: Audite, inquit, non fuit commentitialesque sententias, non opificem ædificatoremque mundi Platonis de Timæo deum: nec animum fatidicam Stoicorum *πρόνοια*, quam Latine licet *providentiam* dicere: neque vero mundum ipsum, animo & sensibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum: portenta & miracula non differentium philosophorum, sed somniantium.

Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a deo atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vestes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire & parere voluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quin-

⁹ Nihil scire didicistis] Facti estis Academicus. Seneca epist. 88. *Academici novam induxerunt scientiam, Nihil scire.* Laëtantius Div. Inst. lib. III. cap. 14. *Hæc (Academia) nihil docet, nisi ut scias te Nihil scire.* Idem de Ira Dei cap. 1. *Socrates... id ipsum pro summa doctrina proferretur, quod Nihil scire didicisset.* Quæ cum scriberet hic locus ei fuit in mentem. At ut recte Lucretius IV. 471.

Denique nil sciri si quis putat, id quoque nescit

An sciri possit, qui se nil scire fatetur.

Davilius.

¹⁰ Ex Epicuri intermundiis] Intermundia, seu *μετακόσμια* sunt *τὰ μεταξὺ τῶν κόσμων διαστήματα*, ut post Epicurum loquitur Achilles Tacitus Itag. ad Phænomena. Hæc autem ex Epicuri sententia, sedes erant deorum. Cicero de Divin. II. 17. *Deos enim ipsos secundis causis inducit Epicurus per lucidos & perspicuos, & habitantes, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos; propter metum ruinarum.* Vide 2. de Finib. cap. 23. Idem.

formæ¹¹, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, parietosque sensus? Longum est omnia: quæ talia sunt, ut optata magis quam inventa videantur. Sed illa¹² palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquid sit, nihil sit extremum? Pronœa vero si vestra est, Lucili, eadem; requiro, quæ paulo ante, ministros, machinas, omnem totius operis designationem atque apparatus: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonius deus, sempiternum.

IX. Ab utroque autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente existerint: innumerabilia ante secula dormierint. Non enim si mundus nullus erat, secula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumque numero annuis cursibus conficiuntur. Nam fateor ea sine mundi conversione effici non potuisse. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscripção metiebatur: spatium tamen, qualis ea¹³ fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquid, nullum cum tempus esset. Isto igitur tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Pronœa vestra cessaverit. Laboremne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem erat, quod

T t t 2

con-

¹¹ Quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad efficiendum animum] Quinque formæ sunt *ἀέρας, ἕρως, ἕρως, ἕρως, ἕρως*, & *ἕρως*. Adeatur Marf. Ficinus in Timæum cap. 27. Davil. Petrus Marfus has quinque formas vult esse quatuor elementa, & quintam, quam vocant, *ætheriam*, ex qua constitutum cælum, humanamque mentem voluere Platonius. Nec parum lucis afferit optimi Marfi commentationi locus Cic. Acad. I. 7. *Earum igitur qualitarum &c. Læscelopertus.*

¹² Sed illa palmaris quidem] Scilicet sen-

tentia: dixerat enim antea Vellejus, *Audite non fuit commentitialesque sententias.* Non igitur opus est, ut cum Davilio legamus, sed illud palmare quidem. Peare.

¹³ Qualis ea fuerit, intelligi non potest] Secutus Gruterum Davilius edidit dempta negatione: *intelligi potest.* At particula *tamen*, quæ antecedit, monere illos poterat, Vellejum dicere: eam æternitatem, quæ mundi ortum præcesserit, credi facilius, quam percipi. Buberius.

concupisceret deus mundum¹⁴ signis & luminibus, tanquam ædilis, ornare? Si ut deus ipse melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Post autem varietate eum delectari putamus, quæ cælum & terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset.

An hæc, ut fere dicitis, hominum causa a deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos ergo tanta est *facula* ætæ? An stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur. Deinde quid est affectus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi; maxime quod stulti sunt: miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde quod ita¹⁵ multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes

¹⁴ Signis & luminibus] Quærit vir doctus: quis unquam audivit, ædiliam hoc suscepisse, ut luminibus & sacibus urbem illustrarent? Ludos curabant ædiles, in quibus nullus luminum usus, sed signorum, hoc est statuarum, quibus ex omnibus provinciis congregantur, ut per quas pompa duceretur, exornarent. In ludis, inquit, nullus luminum usus. Non recordabatur, quod legerat, Circensibus ita captos fuisse Romanos, ut tres interdum dies in eo spectaculo, somni ædiumque oblitus, festinibus accensis, posuerint. Quæ de re Julius Cæsar Bulegerus, lib. de circo, cap. 44. Funalia certe lumina sunt. An spectatorum quisque Vulcanum in cornu conclusum gerebat, ut Plautinus ille Sotia? Credemurque, cum essent ædiles in cætero omni apparatu prodigi, fuisse in funeralium impensis sordidos? aut ludos seculares trinoctio nullis accensis luminibus celebratos? An cum triumphis decerentur, cum intrarentur supplicationes & lætificationes, putabimus eam publice lætitiæ significationem, quam accensæ lumina præferunt, urbi desuisse? Quin moris in uere fuit, ut notat Vertranus, per singulas domus lucernam accensam nocte fenseres appendere, qua vicus illuminaretur. Eam vero ædiliam propriam, saltem plebejorum, fuisse procurationem, ignotum nemini esse arbitror. Olyværus.

¹⁵ Deinde quod ita multa sunt incommoda in vita] Sic legi malim: Deinde, quæ ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, &c. Quo in lo-

co ut positum est pro licet. Buberius, Deinde quod ita multa... in vita, ut ea sapientes &c. Ita vulgo legitur hic locus; quem corruptum esse docti fere consentiunt. Ad eum sanandum novam distinctionem ex ingenio Davilius commentus est, scribendo in vita. Ut ea &c. Omnino male, si quid veri video. Alia aggrediendum esse via censuit Buberius, qui sic legendum coniecit, Deinde, quæ ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes &c. At mihi in mentem olim venit Ciceronem scripsisse, Deinde, quod ita multa sunt incommoda in vita, ut ea, si sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, nec ferre præsentia. Ut sensus sit: Non videntur hæc a deo constituta esse hominum causa, quia, cum homines plerique stulti sint, stulti non possunt ea incommoda, quæ multa sunt in vita, vitare aut ferre; quamvis sapientes fortasse tantum ea lenire commodorum compensatione. Periculis. Commodæ animadverit Buberius ut positum esse pro licet. Hæc enim, Deinde quod ita multa sunt incommoda, intendunt, ut probet disputator, neque sapientium causa conditum esse mundum, neque stultorum. Argumentum ducit ex incommodis, quæ in vita hominum adeo sunt multas, & utroque circumveniunt: neque devitari vel ab his vel ab illis possunt. Ut demus quod ea sapientes commodorum compensatione leniant, non tamen fugiant omnino, stulti vero nec vitare venientia possunt, nec ferre præsentia. Anonymus. *Deinde quod ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, &c.*

commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, nec ferre præsentia.

X. Qui vero mundum ipsum animantem sapientemque esse dixerunt, * nullo modo¹⁶ viderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam equidem paulo post. Nunc autem hæcenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, rotundum esse velint, quod ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel conici, vel pyramidis videtur esse formosior. Quæ vero tribuitur vita isti rotundo deo? Nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. In qua non video, ubinam mens constans & vita beata possit insilire. Quodque in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum fit: cur hoc idem non habeatur molestum in deo? Terra enim profecto, quoniam pars mundi est, pars est etiam dei. Atqui terræ maximas regiones inhabitabiles atque incultas videntur, quod pars earum appulsu solis exarserit; pars obriegerit nive pruinaque, longinquo solis abscessu. Quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt.

Atque hæc conent vestra, Lucili. Qualia¹⁷ vero sint, ab ultimo repetam superiorum.

Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quasi-vit, quam dixit esse initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dii¹⁸ possunt esse sine sensu

* Lamb. nullo modo animi naturam intelligentes, non viderunt in quam

¹⁶ Nullo modo viderunt] Omnino tenendum videtur, quod eruit e veteri codice Gruterus: Nullo modo viderunt animi naturam intelligentis, in quam figuram cadere posset. Eadem est construendi ratio Epistolæ Fam. IV. r. Rem videt, quo modo se habeat. In aliis lectionibus nihil video quod valeam concoquere. Ea vox intelligentis adjungenda erat ad alteram animi, ut discrimen signaretur ambarum partium, unde humanum consistere animum philosophi comminiscerentur, quarum altera sensum, motum, appeti-

tum habet, altera rationis atque intelligentis sit particeps, ut dicitur libro de Divinat. I. cap. 32. Non nisi de posteriore loquentem facit Vellejum Cicero. Is porro construendi modus, a communi usu abhorrens, quem hic usurpavit Cicero, locum dedit corruptelæ. Buberius.

¹⁷ Qualia vero sint] Aliorum vero qualia sint. Lescaloperius. Qualia vero alia sint. Davilius.

¹⁸ Si dii possunt esse sine sensu & mente &c.] Locus interpretum omnium confessio ne depravatus, atque etiam mutilus: qui certo emendari sine veteris alicujus & hæcenus

sensu & mente, cur aquæ¹⁹ adjunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore?

Anaximandri autem opinio est, nativos esse deos, longis intervallis orientes, occidentesque, eosque innumerabiles esse mundos. Sed nos deum, nisi sempiternum, intelligere qui possumus?

Post Anaximenes aera deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cum præsertim deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat: aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur.

XI. Inde Anaxagoras²⁰, qui accepit ab Anaximene discipulam,

deus irreperit codicis ope nequeat. Dum talis adit e tenebris ac pulvere adjutor, indulgebo conjecturis, entiarque Ciceronem assequi. *Thales aquam dixit esse initium rerum, deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Hæc plana sunt. Nodus est in illis: *Si dii possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adjunxit; si ipsa mens constare potest, vacans corpore?* Quæro enim: quo pacto existimaret Thales esse mentis expertes deos, quandoquidem crederet, deum esse eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret? Criticorum aliqui, cum id quam absurdum sit, probe agnoscerent, in hunc modum emendabant: *Si dii possunt esse sine sensu, cur mentem aquæ, cur aquam menti adjunxit; &c.* Aut brevius: *mentem cur aquæ adjunxit?* Eorum autem verborum quis sensus sit, non video. Deinde cum geminetur particula *si*, geminam esse oportet interrogationem a Vellejo; ut unica est illa: *Cur mentem aquæ adjunxit?* Quæ quidem bene cum illis convenit quæ consequuntur; non item cum illis quæ antecedunt. Vultus illud perscrinabit voculæ unius adjunctio, si in hunc modum legas: *Qui, si dii possunt esse sine sensu? Et mentem cur aquæ adjunxit, si ipsa mens constare potest, vacans corpore?* Quo pacto, inquit Epicureus, mens destituta sensu poterit tantum mundi opus moliri, quando intelligere non possumus id quivisse deum Platonis, animo & sensibus præditum? Tum quo sine hoc effecisset, cujus ex pulcherrime fractum capere, sensibus carens, nullum posset? Rursum cur Thales adjunxit aquæ mentem illam, si ipsa consta-

re potest vacans corpore? Perspicua hæc sunt, opinor, & inter se apta. Voculæ qui nocuit ambiguitas sua, & vicinitas particula *si*, quibus factum ut loco, excideret. Inciderat quoque suspicio, scripsisse Tullium: *Sine sensu & motu.* Hoc enim inter cætera docebat Thales, teste Stobæo, *Eclog. Phys. I. 16.* causam primam esse motus expertem: *ὅτι ἀκίνητος ἐστὶν ἀλόγιστος.* Locum sane illustrare hæc emendatio. Sed abhinc tamen: tum ne audacius fecisse videar; tum quod modica fit ejus inducenda necessitas. *Babe-rius.*

19 *Cur aquæ adjunxit?* Ut plena sit phrasıs, & plana sententia, supplenda est vox *mentem*, quæ ex superiore membro facile intelligitur. Thalesis opinionem ut Vellejus breviter proposuit, ita leviter impugnat. Ejus argumentatio hæc redit: Thales duo prima ponit, aquam & mentem. At alterutrum ex illis falsis erat. Eadem ratione dixit Cicero, *Acad. II. 6. Lacedæi discipulum; cum Arceste Lacedæus fuisset.* Exigit phrasıs vocem *discipulum*, quæ intelligitur ex illa *discipulum*. Passerat.

20 *Anaxagoras* etc. *primus omnium rerum descriptionem & modum.* Frustra hæc vocem, *modum*, Rigaltius sollicitat; & ex illo Davilius, ac *motum* substituit. Quid enim expedit ea mutatio, aut quam asserit lucem sententiæ? Deinde quod opponunt, in consequentibus *motum* commemorari; hoc nihil est. Nam commemoratur etiam *sensus*, qui tamen in antecedente membro non est. At enim *modus* apprimè convenit. Eo quippe vocabulo ornatus ille significatur, quem

plinam, primus omnium rerum descriptionem & modum, mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici voluit: in quo non vidit, neque motum sensui junctum & continentem in infinito ullum esse posse: neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquid esse voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. Quid autem interius mente? Cingatur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet; aperta simplexque mens, nulla re adjuncta, quæ sentire possit²¹, fugere intelligentiæ nostræ vim & notionem videtur.

Crotoniates autem Alcmaeo, qui soli & lunæ reliquisque sideribus, animoque præterea, divinitatem dedit, non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare.

Nam Pythagoras, qui pensavit, animum esse per naturam rerum omnem intentum & comitantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi & lacerari deum: & cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? Quomodo porro deus iste, si nihil esset nisi animus, aut infixus, aut infusus esset in mundo?

Tum Xenophanes, qui, mente adjuncta, omne præterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut cæteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens, neque junctum potest esse.

Nam Parmenides commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: *Stephanen* appellat, continentem²² ardore lucis orbem, qui cingit caelum; quem appellat deum. In quo neque figuram divinam, neque sensum quisquam suspicari potest.

Multa

quem rebus ac naturis omnibus a suprema mente adjunctum fuisse Anaxagoras docebat. *Talis* etc. *ἀλόγιστος, ὅτι κίνητος τὸ ἀλόγιστος, ἢ ἀκίνητος τὸ ἀλόγιστος, ἢ ἀκίνητος τὸ ἀλόγιστος, ἢ ἀκίνητος τὸ ἀλόγιστος.* Ordinem conspice, motum immobilibus, discrimen commisit; ornatum inornatis. *Hermias, Trif. Gentil. Phil.* Itaque descriptionem posuit Cicero, quoniam scripserat designari: & modum, quoniam confici, *Baberius.*

21 *Quæ sentire possit?* Lego, quæ sentire possit. Atque ita Augustinus, epist. ad Dioscorum, quæ est novissima editionis cxviii, in qua, num. 24, hunc de Anaxagora locum & describit, & explicat. *Oliverius.*

22 *Continentem ardore lucis orbem.* Hæc lectio mihi nullum sensum fundere videtur; nos autem facili conjectura legimus, *continente ardore lucis orbem:* & ita, nisi fallor, loco sit medicina. *Dross.*

Multa ejusdem monstra: quippe qui²³ bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, cateraque generis ejusdem ad deum revocat: quæ vel morbo, vel fomno, vel oblivione, vel vetustate delentur. Eademque de fideribus; quæ reprehensa jam in alio, in hoc omittantur.

Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur. Quatuor enim naturas, ex quibus omnia constare vult, divinas esse censet: quas & nasci, & extinguï perspicuum est, & sensu omni carere.

Nec vero Protagoras, qui sese negat omnino de diis habere quod liqueat, sint, non sint, qualesve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari.

Quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat: tum scientiam intelligentiamque²⁴ nostram: nonne in maximo errore versatur? Cumque idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat?

Quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei?

Jam de Platonis inconstantia longum est dicere: qui in Timæo patrem hujus mundi nominari neget posse: in Legum autem libris, quid sit omnino deus, inquiri oportere non censet. Quod vero sine corpore ullo deum vult esse, ut Græci dicunt ἀσώματος: id quale esse possit, intelligi non potest. Careat enim sensu necesse est, careat etiam prudentia, careat voluptate: quæ omnia una cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit & in Legibus, & mundum deum.

²³ Quippe qui bellum, qui discordiam] Non indicant Ciceronis interpretes, unde habuerit, ejusmodi fuisse Parmenidis dogmata, quæ ipsa quidem neque a Diogene Laertio, neque ab aliis commemorantur, quibus servata debemus fragmenta philosophorum veterum. Potuerat hæc Parmenides in Theægonium conjicere, quam Hesiodum secutus scripserat, Plato in Conv. tom. III. edit. H. Steph. p. 195. C. τὸ δὲ πάλαι ἀρχαῖον

περὶ θεῶν, & Ἡρόδοτῳ καὶ Παυσανίῳ λέγεται. Præca deorum gesta, quæ Hesiodus Parmenidesque describunt. Quæmadmodum ergo alter bellum, discordiam, & totidem deos fecerat, ita Parmenidem secite suspicor. Bohevius.

²⁴ intelligentiamque nostram] Walkerus delet nostram: & recte, ni mea me fallit opinio. Idem.

deum esse, & cælum, & astra, & terram, & animos, & eos, quos majorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicue, & inter sese vehementer repugnantia.

Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem fere peccat. Facit enim in iis, quæ a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quari non oportere: eundemque & solem & animam deum dicere: & modo unum, tum autem plures deos. Quæ sunt iisdem in erratis fere, quibus ea, quæ de Platone dicimus.

XIII. Atque etiam Antisthenes in eo libro, qui Physicus inscribitur, populares deos multos, naturalem unum esse dicens, tollit vim & naturam deorum.

Nec multo secus Speusippus, Platonem avunculum subsequens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum.

Aristoteles quoque in tertio de Philosophia libro multa turbat, a magistro * Platone²⁵ non dissentiens. Modo enim menti tribuit omnem divinitatem: modo mundum ipsum deum dicit esse: modo quandam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum cæli ardorem deum dicit esse, non intelligens cælum mundi esse partem, quem alio loco ipse designavit deum. Quomodo autem cæli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari potest? Ubi deinde illi tot dii, si numeramus etiam cælum deum? Cum autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu privat, etiam prudentia. Quo porro modo mundus moveri carens corpore; aut quomodo semper se movens, esse quietus & beatus potest?

Nec vero ejus condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de Natura deorum, nulla

Tom. II.

V u u

species

* Vid. Man. Grut. Platone uno dissentiens
²⁵ A magistro Platone uno dissentiens] Primum non ab uno, sed a multis dissentiebat; nam philosophi de diis varie sentiebant: deinde ab aliis potius quam a Platone, cujus eandem fere de diis fuisse sententiam paulo ante ostendit, quam ejus disci-

puli, Aristoteles & Ponticus Heraclides, sunt secuti. Itaque videndum, num ita legi possit; a magistro Platone non dissentiens. P. Manutius. Secutus sum Manutii conjecturam, meo judicio, rectam & certam Lambinus.

species divina describitur. Deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixæ cælo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, solem adiungit: octavamque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest.

Ex eadem Platonis schola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis referit libros: & tamen modo ²⁶ mundum, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque deum privat, & ejus formam mutabilem esse vult: eodemque in libro rursus terram & cælum refert in deos.

Nec verò Theophrasti inconstantia ferenda est. Modo enim menti divinum tribuit principatum; modo cælo: tum autem signis sideribusque cælestibus.

Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui physicus appellatur: qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat; sed careat omni sensu & figura.

XIV. Zeno autem (ut jam ad vestros, Balbe, veniam) naturalem legem divinam esse censet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certe volumus esse. Atque hic idem alio loco æthera, deum dicit: si intelligi potest nihil sentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris rationem quandam, per omnium naturam rerum pertinentem, ut divinam ²⁷ esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus. Cum vero Hesiodi Theogoniam

²⁶ Et tamen modo mundum] Quamvis plenus sit fabularum, ac fere leviora trahat, tamen aliquando affurgit ad graviora, & modo mundum &c. Lescosperius. In illud tamen unanimes est criticorum, conspiratio; eumque alii aliud substituant, suspicor Ciceronem scripsisse: Et omnes modo mundum... Ab eodem Vellejo, Cleanthes mox fugillabitur quasi delirans; & cap. 16. ple-

rorumque sententias philosophorum traduce quasi delirantium somnia. Ob illam prociacitatem hoc ipso libro cap. 34. redarguetur: Tu ipse passio aut summas viros despicere, delirare, dementes esse dicebas. Baherius.

²⁷ Ut divinam, esse affectam putat] Ut divina esse affectam putat, & apertius esset, & ut puto, verius, nec insigni tamen mutatione. P. Manutius.

goniam interpretatur, tollit omnino * infitas præceptasque cognitiones deorum. Neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, sed rebus inanibus atque mutis per quandam significationem hæc docet tributa nomina.

Cujus discipuli Aristonis non minus magno in errore sententia est: qui neque formam dei intelligi posse censet, neque in diis sensum esse dicat: dubitetque omnino, deus animans, necne sit.

Cleanthes autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem proxime nominavi, tum ipsum mundum deum dicit esse: tum totius naturæ menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, & altissimum, atque undique circumfusum, & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam & speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi ²⁸ notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam profusus appareat.

XV. At Perseus ²⁹, ejusdem Zenonis auditor, eos dicit esse habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa: ipsasque res utiles, & salutare, deorum esse vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina. Quo quid absurdius, quam aut res sordidas, atque deformes, deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu?

V u u z

Jam

* Videl. Man. Grut. infitas perceptasque

²⁸ In animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere] Volumus eam notionem, quam animis nostris natura informavit, esse argumentum divinitatis longe certissimum: ut pedis vestigium indicium est animalis.

Lescosperius: Illud tanquam in vestigio, nihil aliud est quam si diceret, animi notionem, seu acceptam animi informationem, esse tanquam impressionem, qua deorum in

nobis cognitio insculpta est. Id enim significat in vestigium, vel Cicerone teste, apud quem in Tullianis l. 25. legas. Memoriam esse signaturam veram in mente vestigia, id est, notas. Tassus. Faber, lib. l. ep. 34.

²⁹ Perseus] Scribens Perseus: nam Græcis est Περσεύς, quod eruditi didum observarunt. Vide modo Dionem Chrysol. Orat. 33. Devisus.